

КАЗКА ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ОСОБИСТІСНИХ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті проаналізовано психологічний метод казкотерапії як засіб розвитку внутрішнього світу особистості, спосіб самопізнання особистістю власних психічних потенціалів та осмислення особистісних цінностей.

Ключові слова: особистісні цінності, казкотерапія, самосвідомість, самопізнання.

В статье проанализирован психологический метод сказкотерапии как способ самопознания личностью собственных психических потенциалов и осмысления личностных ценностей.

Ключевые слова: личностные ценности, сказкотерапия, самосознание, самопознание.

Розвиток психічних властивостей учнів відбувається у процесі навчання. Як правило, він відбувається у вигляді однонаправленої спрямовуючої дії вчителя на учня. У цьому випадку одним із важливих завдань є організація процесу спільної діяльності учня з учителем, що спрямована на вивільнення власних психічних ресурсів учнів засобами психології. Спільна діяльність учня та вчителя може ґрунтуватись на будь-якому матеріалі, але найбільш близьким для учнів молодшого шкільного віку виступає форма казки. І тому в цьому випадку важливим є метод казкотерапії, як засіб представлення матеріалу у вигляді зрозумілих понять та близьких образів для молодших школярів.

“Казкотерапія – це учіння і мова одночасно. Учіння – тому, що казки, притчі, легенди, міфи зберігають інформацію про те, як люди шукають, переживають присутність чи відсутність загальнолюдських цінностей: Любові, Віри, Істини, Співпраці, Самодисципліни, Гідності. Мова – тому, що захоплюючий сюжет легко сприймається, засвоюється, запам’ятовується. А це означає, що легко засвоюються та запам’ятовуються основні цінності, і душа людини наповнюється добром.

За визначенням Т.Д.Зінкевич-Євстігнєєвої, предметом казкотерапії є процес виховання, розвиток душі, підвищення рівня усвідомлення подій, набуття знань про закони життя та способи соціального прояву творчої сили.

Отже, всі дії, які спрямовані на допомогу людині мають одну мету – досягнення внутрішньої гармонії, тому що тільки гармонійна людина є ТВОРЦЕМ [4, с.15].

“Казкотерапія – за словами відомого сучасного психолога казкотерапевта Т.Д.Зінкевич-Євстігнєєвої – це, перш за все, МОВА, якою можна вести бесіди з душею людини. Казкотерапевт завжди пам’ятає, що психологія – це наука про душу. Тому казкотерапія – це виховальна система. При цьому виховання розуміється як живлення життєвого стержня людини; розвиток її самосвідомості і духу на основі загальнолюдських цінностей. У цьому контексті казкотерапію можна назвати “учінням про загальнолюдські цінності”” [3, с.10-11].

За визначенням І.В.Вачкова, казкотерапія – це такий напрямок практичної психології, який використовуючи метафоричні ресурси казки, дозволяє людям розвинути самосвідомість та побудувати особливі рівні взаємодії один з одним, що створює умови для розвитку їх суб’єктності.

Головним засобом психологічного впливу в казкотерапії, – продовжує І.В.Вачков, – є метафора, як ядро будь-якої казки. Саме глибина та точність метафори визначають ефективність казкотерапевтичних прийомів у роботі з дітьми та дорослими. При цьому, він розглядає казкотерапію, перш за все, як психологічний метод, оскільки цілі, які досягаються завдяки цьому методу, мають психологічний характер, зокрема: розвиток самосвідомості та побудова високих рівней взаємодії між суб’єктами [1, с.2-3].

Розвиток психіки дитини в загальноосвітніх закладах – це одна з найважливіших сфер діяльності психолога. Часто ця робота охоплює і психокорекційний напрямок, а іноді стає невід’ємним взаємопов’язаним цілим. За своїм змістом розвиваюча робота передбачає особистісні зміни, а також корекцію пізнавальної сфери дитини, афективно-вольової, міжособистісних відносин (дитячо-батьківських, відношень у групі), поведінкових аспектів та ін.

Ставлячи перед собою окреслене вище завдання, у роботі з дітьми психолог не може оминати такий метод, як казка та казкотерапія. В психологічній науці цей напрямок відносно молодий, проте казка – це стародавній спосіб підтримати людину за допомогою слова. Про це свідчить усна народна творчість: легенди, міфи, притчі, приказки, казки, що передавались від покоління до покоління. Люди переказували один одному побачене, почуте, те, що їх вразило, передавали свій досвід, знання про життя за допомогою яких можна вивчати те, що відбувається в душі людини, зокрема прояви психічної природи. Казкотерапія – це і лікування, і корекція, і засіб передачі основних знань про життя.

І.В.Вачков вважає казкотерапію одним із найважливіших інструментів роботи дитячого психолога.

По-перше, казка завжди, у всіх поколіннях була засобом зустрічі її слухача та читача з самим собою, тому що метафора, що лежала в основі казки, виступала не тільки “чарівним зеркалом” реального світу, але, в першу чергу, його власного, прихованого, ще не усвідомленого внутрішнього світу.

По-друге, всі окремі функції казкотерапії спрямовані до однієї мети – допомогти особистості розвиватися найбільш оптимальним і природним для неї чином, реалізуючи свої можливості. Базовою умовою такого розвитку є підвищення рівня самосвідомості.

По-третє, спрямованість казкотерапії на розвиток самосвідомості людини визначається сутністю казок, що забезпечують як контакт з самим собою, так і контакт з іншими. Соціальну природу людини складає система його взаємодій з іншими людьми. Метафора казки в силу особливих її властивостей є способом побудови взаєморозуміння між людьми.

Четверте, оскільки однією з найважливіших задач практичної психології в освіті прийнято вважати створення оптимальних умов для природнього психічного розвитку дітей, то слід пам’ятати про значення соціальних взаємодій дитини [4, с.3].

У науковому світі першим про психологічне призначення казки, міфу, легенди, їх прихований сенс, символізм, відображення психічної реальності людини, її протиріч та сценаріїв духовних пошуків висловився Карл Густав Юнг [9].

У сучасній психологічній науці казкотерапія поступово набуває обрисів окремої галузі та вимальовує концепцію комплексної казкотерапії, що вбирає в себе гуманістичні ідеї розвитку психологів, педагогів та філософів сучасності та давнини. Значне місце в цій галузі займають такі науковці як Т.Д.Зінкевич-Євстігнеєва [3;4], А.В.Гнезділов [2], В.Я. Пропп [5; 6], М.Л. Франц фон [8] та ін.

Основна перевага казкотерапії над іншими методами полягає в тому, що психологічний вплив відбувається на ціннісному рівні. Про що б не йшлося у казці – це завжди стосується базових життєвих цінностей: співпраці, істини, кохання, віри, гідності, доброти та ін. Якщо розмовляти з дитиною про ці важливі категорії не в казковому контексті, це буде виглядати надмірно дидактично. Казкові історії, легенди, міфи ілюструють духовну інформацію про цінності цікавими сюжетами. Тому ці поняття без перешкод доходять до душі.

Казки попереджають про наслідки руйнівних вчинків та доносять до свідомості дитини інформацію про базові життєві цінності. Дитина слухає казки і накопичує в підсвідомості

символічну “базу життєвих ситуацій”. Ця база знань є певним ресурсом у випадку необхідності, в кризових ситуаціях.

Казка може дати символічне попередження про те, як будуть розгортатися події. Але найважливіше – допомогти дитині усвідомити прихований зміст казки та пояснити взаємозв’язок з ситуаціями у реальному житті. Важливо також за допомогою казки показати дитині неоднозначність ситуації. Іноді зовні неприємна ситуація може через деякий час обернутися благом. Казка навчає, що ті події чи персонажі, які створюють нам неприємності, насправді допомагають нам замислитись над тим, що ми робимо не так, що ми не вміємо чи робимо погано.

Отже, працюючи з казками, потрібно враховувати основні принципи:

– Усвідомлення причинно-наслідкових зв’язків у розвитку сюжету; розуміння ролі кожного персонажа в подіях, які розгортаються. Загальні питання: що відбувається? чому це відбувається? Хто хотів, щоб це відбулося? Навіщо йому це було потрібно?

– Необхідно показати дітям, що одна подія плавно витікає з іншої. Важливо пояснити місце, закономірність появи та призначення кожного персонажа казки. Роз’яснити, що одна і та ж подія, чи ситуація можуть мати декілька значень чи смислів. Необхідно показати одну і ту ж казкову ситуацію з декількох сторін.

– Усвідомлення того, що кожна життєва ситуація розгортає перед нами певний життєвий урок. З дітьми необхідно опрацювати казкові ситуації з позиції того, як казковий урок буде нами використаний у реальному житті, в яких конкретно ситуаціях [4, с.15].

У молодшому шкільному віці складаються найсприятливіші можливості для формування моральних якостей, позитивних рис особистості. Великий авторитет вчителя, керованість та певна навіюваність, схильність до наслідування, зміна способів пізнавальної діяльності на основі образів та вербалізації предметів, вміння виділяти головне, вміння вирішити та поставити завдання, розвиток операційного та образного мислення, оволодіння поняттями, довільність психічних процесів створюють сприятливі передумови формування підґрунтя для нового етапу розвитку психіки дитини. Від глибини та міри особистісних перетворень та усвідомлення власних особистісних цінностей залежить те, наскільки важко чи легко школяр подолає труднощі підліткового періоду [1, с.13].

Як приклад роботи з казкою пропонуємо фрагмент психологічного заняття з молодшими школярами засобом казкотерапії.

ТЕМА ЗАНЯТТЯ: "Що означає бути добрим?"

ЗАВДАННЯ:

- допомогти дитині усвідомити свій внутрішній світ та особистісні цінності;
- розвинути самосвідомість дітей;
- підтримати мотивацію дітей у вивченні та усвідомленні самих себе.

Обладнання: альбоми, кольорові олівці, фломастери, індійська народна казка "Чи пам'ятають на світі добро?" (скорочений та адаптований автором варіант).

Хід заняття

Всі діти люблять казки. У кожного з вас є улюблена казка. А чи знаєте ви, друзі, що казка це не просто цікава історія, а важливе послання від наших далеких предків. Це свого роду зашифровані інструкції, життєві уроки, які попередні покоління накопичували, зберігали і передавали наступним поколінням як найцінніший скарб – щоб нащадки знали, як зробити своє життя щасливим. Давайте спробуємо з вами розшифрувати ці послання.

– Як ви думаєте, що означає бути добрим? Чи можна протистояти злу і залишатися добрим?

– Послухайте індійську народну казку "Чи пам'ятають на світі добро?" Може ви знайдете в ній відповіді на свої питання.

Чи пам'ятають на світі добро?

Дуже-дуже давно у темних густих джунглях жили тигр і тигриця, і було у них троє малюків. Став тигр старіти і слабіти, відчув що скоро помре. Покликав до себе своїх дітей і оголосив їм прощальний заповіт:

– Діти мої, – сказав тигр, – пам'ятайте, що тигр – цар лісів, полює за всіма звірами, і не сміють вони йому заперечувати. Є тільки один звір, від якого я хочу вас застерегти, один він сильніший та хитріший від тигра. Звати його Людина, і перед смертю застерігаю вас: бережіться, не полюйте на нього і не убивайте його. – З цими словами старий тигр ліг на бік і помер.

Із трьох малюків двоє старших були розумні і дотримуватися поради батька: ганялися тільки за сарнами, кабанам та різними іншими звірами в лісі, а людей уникали як вогню. Але молодший був норовливим і мав свої наміри:

Що це за істота така ця Людина? Чув я, що сили у неї не багато, та не має вона ні іклів, ні кігтів. Я одним ударом долаю і оленя і кабана, подолаю і Людину.

Не зупинили молодого тигра ні благання матері, ні братів, що застерігали його і нагадували заповіт тигра-батька. Прокинувся він на світанку і пішов шукати Людину.

Зустрівся йому на дорозі старий буйвол. Спина його була вся у смугах від старих ударів батоном. Тигр ніколи не бачив людини і запитав буйвола:

– Хто ти? Може Людина?

– Ні, я тільки старий, бідний буйвол.

– Ось як, – сказав тигр. – Тоді, може ти розкажеш мені, що це за істота така Людина, бо я хочу знайти її та вбити.

– Стережись, молодий тигр, – сказав буйвол, – це небезпечна та підступна істота. Багато років я був слугою Людини: носив важкі ноші на своїй спині і стер ними свої боки. Поки я був молодим і сильним, чоловік цинив і годував мене, а тепер, коли я став старим та слабким і не можу більше працювати на нього, він вигнав мене в ліс. Стережись, стережись Людини, не шукай її і не намагайся вбити, вона хитра і небезпечна.

Тільки розсміявся молодий тигр і пішов своєю дорогою.

Через якийсь час зустрів він старого слона, який пасся на галявині. Шкіра його була вся в зморшках та складках, очі мутними від старості, за вухами виднілись великі рубці там, де його били по голові палицею.

– Що ти за звір? – запитав тигр. – Може людина?

– Ні, я тільки старий слон.

– Ось як? Ну, якщо ти такий старий, то може ти знаєш, що це за звір такий, Людина? Хочу знайти її, вбити та з'їсти.

– Стережись, молодий тигре, не полюй на Людину, це підступний і небезпечний звір. Поглянь на мене, я – великий і сильний, і що ж? Людина підкорила мене, навчила і зробила своїм слугою на багато років. Поки я був молодим, чоловік годував мене та доглядав. Але коли я став старим та не можу більше працювати, мене вигнали в ліс і перестали про мене піклуватися. Послухай мене, не чіпай Людину, бо потрапиш у біду.

Молодий тигр тільки розсміявся у відповідь і пішов своєю дорогою. Через якийсь час почув він, що хтось рубає дрова, підкрався ближче і побачив лісоруба. Подивився, подивився на нього і запитав його, що він за звір. Лісоруб відповів:

– Ну і невіглас же ти, тигр. Невже ти не знаєш, що я людина?

– Так, – сказав тигр, – от мені пощастило; я шукав людину, щоб вбити її і з'їсти, ти мені якраз і знадобишся.

Почув це лісоруб і розсміявся:

– Вбити і з'їсти мене? Та що ти, ти напевно не знаєш, що людина дуже хитра, щоб її міг з'їсти тигр? Пішли до мене і я тобі покажу таке, що тільки людина знає і тобі корисно буде це знати.

Тигру це сподобалось, і пішли вони разом, поки не прийшли до міцного будинку, де жив чоловік.

– Що це? – запитав тигр.

– А це називається дім, – сказав чоловік. – Я покажу тобі, як ним користуватись.

Зайшов до будинку і зачинив за собою двері.

– Ось бачиш, – сказав він тигру, – які дурні тигри, порівняно з людьми. Живете ви собі в ямі у лісі, на холоді, дощі та спеці, і всієї вашої сили не вистачить, щоб збудувати дім. А я ось слабший від тебе, а вибудував собі чудовий дім, де живу собі в своє задоволення.

– Ні, – розлютився тигр, – ти, жалюгідне, беззахисне створіння, живеш в такому будинку, а я, такий сильний, красивий, з кігтями та іклами стою зовні? Я повинен бути у будинку, а не ти. Виходь негайно і поступись мені місцем.

– Добре, – сказав чоловік, впустив тигра, а сам вийшов. Міцно зачинив будинок, взяв сокиру на плечі і пішов, залишивши тигра помирати від голоду та спраги.

Скоро тигру набридло сидіти у будинку і захотів він вийти з нього.

Як він не намагався, але нічого не виходило. Почали його мучити спрага і голод.

Пройшов деякий час, стало йому зовсім погано. Дивиться тигр у щілинку і бачить: прийшла сарна напиться до річки, що текла поблизу дому.

– Сестричко сарна, відчини двері, випусти мене, гину я.

Злякалась сарна, почувши тигра, але побачила, що він міцно закритий – заспокоїлась.

– Прикро мені чути про твою біду. Тільки я боюсь, що коли я випущу тебе, ти мене вб'єш та з'їсиш.

– Що ти, ні, обіцяю. Випусти мене!

Пожаліла сарна тигра, відчинила двері. Тільки тигр вискочив із дому, так і схопив сарну.

– Шкода мені тебе, сестричко, тільки я так зголоднів, що повинен тебе з'їсти.

– Але ти обіцяв, що не будеш мене їсти. А тепер, коли я врятувала тебе, ти добра не пам'ятаєш.

– Добро? Що таке добро? – сказав тигр. – Я не вірю, щоб добро пам'ятали.

– Ні? – здивувалася сарна. – Давай запитаємо трьох живих істот, яких зустрінемо, чи пам'ятають на світі добро. Якщо вони скажуть, що не пам'ятають, ти можеш вбити мене та з'їсти. Але якщо скажуть, що добро пам'ятають, ти повинен мене відпустити.

– Згода, – сказав тигр.

Пішли вони разом. Дивляться, біля дороги росте велике дерево.

– Доброго дня, дерево, – сказала сарна, – розсуди нас, будь ласка.

– У чому справа, сестро-сарно? Охоче допоможу, як зможу.

– Ось яка справа, – почала сарна. Знайшла я цього тигра закритим у будинку лісоруба. Покликав він мене і попросив випустити та пообіцяв, що не з'їсть мене. Але як тільки я його випустила, він схопив мене і хотів убити та з'їсти. А коли я стала дорікати йому тим, що він добра не пам'ятає, так він сказав, що добра ніхто не пам'ятає. Ось ми і домовились з ним, що у перших трьох живих істот, які зустрінемо, ми запитаємо, чи пам'ятають на світі добро. Якщо скажуть, що не пам'ятають, то тигр може з'їсти мене, а якщо скажуть, що пам'ятають, то він повинен відпустити мене. Будь ласка, брате дерево, скажи ти нам, чи пам'ятають добро на світі?

Сумно зашелестіло гілками дерево і каже:

– Радий би допомогти тобі, сестро, але мушу відповідати по совісті, так, як сам бачив. Росту я тут при дорозі і в затінку моїх густих гілок ховаються від спеки і люди і звірі. Відпочивають, насолоджуються прохолодою... А потім що? А потім йдуть собі далі не тільки не дякують за гостинність, але ще й ламають моє гілля, щоб підганяти ним змучену худобу... І що ви на це? Чи це означає пам'ятати добро? Ні, добра на світі не пам'ятають.

Бідна сарна зовсім занепала духом, і пішли вони далі. Бачать, пасеться буйволиця і її телятко. Буйволиця їсть суху і низьку траву, а телятку залишає високу та соковиту. Підійшли вони до буйволиці, лань і каже:

– Доброго дня, тітонько буйволице. Ось ми з тигром хочемо з тобою порадитись в одній справі. І розповіла сарна про свою сумну пригоду.

Подивилась буйволиця своїми великими очима на тигра, потім на сарну і каже:

– З радістю допомогла б тобі, сестро лань, але треба казати так як я дійсно бачила на світі. Розсуди сама: ось є у мене телятко. Поки воно маленьке, роблю все, що можу, щоб воно було ситим та щасливим. А коли воно підросте і стане міцним та сильним, чи буде пам'ятати про свою стареньку маму? Чи пригадає те, що вона робила заради нього? Чи буде воно берегти мою старість? Ні, живу я давно і скажу: добро на світі не пам'ятають.

Зовсім знітилась сарна, почувши таку відповідь. А тигр тільки й радіє.

Залишилось запитати ще кого-небудь, щоб закінчити суперечку. Рушили вони далі. Дивляться скаче по дорозі заєць. Зупинили вони його та й питають:

– Доброго дня, зайчику, – каже лань, – можеш розсудити нас з тигром, справа не довга.

– Охоче, – каже заєць, – розповідайте у чому справа.

– Ось як було діло... – і розповіла сарна зайцю, як все сталося.

– Ой, сестро, дивна це справа. Щоб розв'язати таку складну задачу, треба мені все добре взнати та зрозуміти. Подивимось, як все було: ти, сарна, була зачинена у будинку лісоруба?

– Та ні, – загарчав тигр – це я був зачинений!

– Так, так, – каже заєць, – тебе зачинила сарна?

– Завсім ні, – заперечила сарна, – ти, здається нічого не розумієш. Давай я тобі все добре поясню.

– Так, так, справа я бачу дуже складна, – відповів заєць, – відразу і не зрозумієш. Треба піти на те місце, де все сталося. Там ви мені все покажите і поясните.

Погодились на це тигр і сарна і пішли до будинку лісоруба.

– Ну ось тепер, – каже заєць, – ви мені все покажите і зрозуміло поясните, як було насправді. Ти де була, сестричко-сарно, коли тебе тигр помітив?

– А ось тут, – і сарна побігла до води, – я пила воду.

– А ти, дядечко тигр?

– А я був тут, всередині будинку, – сказав тигр і ввійшов до будинку.

– А двері були зачинені, так?

І заєць зачинив двері на засув. Потім він пішов з сарною, а тигр залишився в будинку і загинув.

- Ось така казка, діти. Чи сподобалась вона вам?
- Як ви вважаєте, про що ця казка? Чи пам'ятають на світі добро?
- Чому старий тигр застерігав своїх тигренят не полювати на людину?
- Що можна сказати про головного героя казки?
- Чому молодий тигр не послухав свого батька?
- Які наслідки мав цей вчинок?
- Які стосунки у тигра з іншими героями казки?
- Яку стратегію стосунків він вибрав?
- Чи допомогло йому це?
- У чому полягають головні труднощі героя?
- Від кого отримує допомогу сарна?
- Чому заєць вчинив з тигром саме так?

- Чи можете ви навести приклад доброго вчинку, зробленого вами?
- Чи пам'ятаєте ви добро, яке вам роблять інші?
- На кого з персонажів цієї казки ви хотіли б бути схожими? Чому?
- Пам'ятайте, кожна казка несе в собі прихований сенс. Вона попереджає нас про наслідки руйнівних вчинків. У житті кожна подія може мати декілька варіантів розвитку, і тільки від вас залежить, який шлях ви оберете.
- Подумайте, як би міг змінитись сюжет казки, якби її герої (тигр, людина, сарна та заєць) змінили свою поведінку.
- Спробуйте намалювати ілюстрацію до фрагмента казки, який вразив вас найбільше.

Послухайте приказки про добро та зло різних народів. Як ви їх розумієте?

Гніву не лякайся, на ласку не кидайся (російська).

Не будь солодким – розлижуть, не будь гірким, розплюють (українська).

Обговорення

Кожна дитина ділиться враженнями від казки, висловлює свою думку відносно поведінки головних героїв, відповідає на питання психолога. Обговорення проходить у спокійній атмосфері, без поспіху. Дуже важливо, щоб кожна дитина самостійно зробила висновки, пояснила та обґрунтувала їх. Психологу важливо відмітити чи проводять діти аналогії з собою, які саме ситуації з казки “приміряють” на себе.

Казкотерапія виступає системним методом, за допомогою якого відбувається занурення особистості у власний психічний світ. Він ґрунтується на побудові яскравих символічних та міфічних образів, які спонукають дитину до розвитку її уявлень та фантазій, що збагачує її внутрішній світ. Символічні образи казки знайомлять школярів із основними прикладами поведінки у типових та складних колізійних ситуаціях що носять соціальний та моральний характер. Діти вчать, що таке “Добро” та “Зло”, відрізняти хороших людей від поганих, порядних від непорядних, хитрих від щирих. Окрім прикладів соціальної і моральної поведінки, казкотерапія знайомить учнів з психологічними поняттями та виконує психокорекційну роботу на основі розгляду та аналізу складного сюжету казки та висвітленні її основної лінії, що закладена в самій моралі казки. Казкотерапія виступає одним із основних методів розвитку самосвідомості молодших школярів на основі уявного рольового включення дітей в сюжет казки.

Список використаних джерел

1. Вачков И.В. Сказкотерапия: Развитие самосознания через психологическую сказку/ И.В.Вачков. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.; Ось-89, 2007. – 144 с.
2. Гнездилов А.В. Лабиринты волшебного замка /А.В.Гнездилов. – СПб.: “Речь”, 2001 – 146 с.
3. Зінкевич-Євстігнеєва Т.Д. Основи казкотерапії / Т.Д.Зінкевич-Т.Д.Євстігнеєва. – СПб.: Речь, 2007. – 176 с.
4. Зінкевич-Євстігнеєва Т.Д. Практикум по казкотерапії/ Т.Д.Зінкевич-Євстігнеєва. – СПб.: Речь, 2008. – 320 с.
5. Пропп В.Я. Морфология сказки / В.Я.Пропп. – Л.,1969.
6. Пропп В.Я. Исторические корни волшебной сказки/ В.Я.Пропп. – Л.; ЛГУ, 1986.
7. Сказки народов мира/Сост. Н. Будур. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2001. – Т.3. – 800 с.
8. Франц фон М.Л. Психология сказки / М.Л.фон Франц. – СПб, 1998.
9. Юнг К.Г. Психология бессознательного / К.Г.Юнг. – М., 1994.

The paper explores the psychological method of fairy therapy as a way of the inner world of an individual, as a way of self personality of their own mental capacities and understanding of personal values.

Keywords: personal values, fairy therapy, self-awareness, self-knowledge.

Отримано: 5.03.2012 р.

УДК 159.9:37.015.3

Н.М.Надюк

Розвиток рефлексії як суб'єктної здатності до професійної діяльності викладача вищої школи

Професійне становлення викладача вищої школи розглядається як різноплановий, складнодетермінований феномен із специфічною структурою і динамікою розвитку, який можна визначити як процес “перетворення” людини на суб'єкта професійної педагогічної діяльності і життя в цілому. Провідним чинником в цьому процесі виступає